

lení: 1. že tato změna zasahuje oblast politickou i sociální, hospodářskou i myšlenkovou, uměleckou i náboženskou . . . a že přeměny, udávší se v oblasti jedné, docházejí za revoluce odezvy (buď současně, anebo dříve či později) také ve všech oblastech ostatních; 2. že příznáme-li při takovýchto událostech nějakou důležitost času, je to jenom důležitost relativní a druhého řádu, jež nemůže sloužiti za vlastní kritérium revoluce. Veliké změny mohou se odehráti v několika dnech; ale jejich uzrání a příprava předpokládají období velmi dlouhá. To uniká všem těm, kdož přestávají na čistě vnějších událostech bouřlivých revolučních dnů. Podobají se lidem, kteří »vidíce zářiti Sirius, nepomyslí, že jest potřebí tisíců let, než jeho světlo přijde k nám«.

PROF. DR. V. TOTOMIANC:

SVĚTOVÁ HOSPODÁŘSKÁ KRIZE, JEJÍ PŘÍČINY A VÝCHODISKO Z NÍ.

Jest známo mnoho pokusů o objasnění příčin hospodářských krisí, než téměř všechny tyto národohospodářské teorie ukázaly se nedostatečnými. Nejstarší z nich je teorie švýcarského národohospodáře Sismondího, jenž spatřoval příčinu krisí v nedostatečné spotřebě mas. Krise vznikly za průmyslově-kapitalistického řádu. V předcházejícím naturálním hospodářství byly neznámy.

Možno též říci, že hlavní hospodářskou příčinu krisí dlužno hledati v disharmonii mezi výrobou a spotřebou, což nazývá Marx stručně anarchií kapitalistického hospodářství. Kapitalismus buduje celé národní hospodářství teprve v druhé řadě na ukojení potřeby, především však na obohacování jednotlivcově. Průmysl a obchod pracují stále bezplánovitě, hledí neustále vynucovati nové požitky, získávají nová odbytiště.

Tuto anarchii v současném hospodářství zmírňuje jen nepatrně vývoj kartelů a trustů. Kdyby kartely a trusty byly opravdu s to odstraniti se světa anarchii kapitalistické výroby, neměly by Spojené státy severoamerické, kde jsou největší trusty, prodělávati tak strašnou krisi. Chceme-li se pohnouti vyhnouti krisím, nesmíme ponechati panství v rukou kapitalistických výrobců. Lid, nebo lépe řečeno organisování spotřebitelé v celém světě musí se dostat ke slovu a rozpomenouti se na známou pravdu, že výroba není sama sobě účelem, nýbrž že musí sloužiti potřebě.

Nutno ovšem dělati rozdíl mezi výrobou užitečnou a méně užitečnou, nebo dokonce škodlivou. Než i užitečná výroba má své meze, neboť nemůže býti ihned spotřebováno každé množství statků bytí i sebe nutnějších.

Nejzdravější ze všech prací, t. j. práce zemědělská prodělává dnes rovněž krisi, poněvadž jest po většině organisována kapitalisticky a jest odvislá od odbytu do ciziny. Při tom se nesmí pouštěti se zřetele, že zemědělská výroba má před výrobou průmyslovou tu výhodu, že může býti v daleko větší míře spotřebována v domácnosti. Obilí, máslo, vejce, zelenina, ovoce a maso jsou nejdůležitějšími poživatinami a jejich spotřeba může se v dobách nadbytku silně stupňovati. Naproti tomu není možno spotřebovati o mnoho více kovového zboží, textilií, nábytku, nemluvě ani o předmětech luxusních, je-li nadvýroba těchto předmětů. K tomu přistupuje ještě to, že se v kapitalistickém průmyslu vyrábí mnoho neužitečného: německý průmyslník a spisovatel W. Rathenau tvrdil dokonce, že se vyrábí téměř z jedné třetiny brak. Posledně zdůrazňoval belgický profesor Baudhuin, že jednou z nejdůležitějších příčin krise jest neustálé rozmnožování výroby méněcenného zboží.

Kapitalistická soutěž vede k nadvýrobě a mimořádná reklama, která má uchvátiti spotřebitele, ke zbytečnému vydání. Čím méněcennější zboží, tím nestoudnější je reklama. Mnoho spotřebitelů je tím uvedeno v omyl a přijde nejen o peníze, nýbrž často i o zdraví. Peníze se vydají brzy, není jich

často už ani na věci potřebné, a vynucená spotřívost šíří se v lidu, který může nyní nakupovati jen velmi málo.

V neobyčejně zajímavé knížce »die Weltkrise«, která vyšla letos v Berlíně, spatřuje prof. dr. Julius Hirsch hlavní příčinu krise v nadvýrobě, která jest zejména v zemědělství z největší části způsobována schemisováním, úspěšnou volbou druhů a plemenitby, používáním strojů, valorisací a hromaděním zásob. Nevídané stupňování výkonnosti v oblastech zemědělských a hornických ruku v ruce s příliš zdlouhavým všude pohybem cen, střetnutí se těchto dvou momentů vyvolalo v první řadě hospodářskou stagnaci, již hořce trpí převážná většina lidstva.

Profesor Hirsch konstatuje dále, že spotřeba dusíku v Německu stoupla v posledních pěti letech asi o polovinu, stejně pak i jeho spotřeba v celém světě. »Tučné žně« v posledních sedmi letech nebyly, jak se často mysliło, předchůdkyněmi sedmi hubených krav Faraonových, nýbrž byly výkonem trvalým — jenž ostatně nevyplynul jedině se snahy zvýšiti množství poživatin. V celém světě přecházejí nyní státy k výrobě dusíku, prozíravému to opatření pro případ, že by lidé znovu chtěli navzájem se přesvědčovati o převaze svých ideálů výbušnými granáty. Výroba dusíku jest všeobecnou přípravou k mobilisaci. Zatím se zasílá tento výrobek za hranice až na pole a plantáže posledních australských černochů. Enormní stoupání zemědělských produktů musilo se objeviti jako následek již tohoto schemisování.

Abychom ilustrovali tvrzení profesora Hirsche, uvádíme tato statistická data: dnes je ve skladištích 5.500 milionů bušlů obilí, pro něž se nenašli kupci, což znamená, že zůstalo neprodáno takové množství mouky a chleba, které by postačilo k zaopatření všech národů, i kdyby se zemědělci vzdali pro letošní a příští rok vůbec sklízně. Přebytek cukru dosáhl množství 6 milionů tun. Sklizeň kávy se odhaduje v roce 1931 na 26 milionů pytlů, t. j. o 13 milionů pytlů více, než se jí spotřebuje letos. Zásoby čaje činí v samostatné Velké Británii 112 milionů kilogramů oproti 76 milionům v roce 1926. Mimo to stouply zásoby kaučuku v minulém roce ještě o dalších 130 milionů.

Jiný známý německý národohospodář Emil Lederer píše ve své brožuře »Wege aus der Krise«, která vyšla rovněž letos v Tübingách, mimo jiné toto: »Automatismus kapitalistického hospodářství selhává. Parcielní organizace výroby v kartelech a trustech, fixování nejdůležitějších cen ochromily vývoj výroby zboží, zabránily vstřebání dělnictva novými průmysly a vzestupem sociálního produktu. Tím však pozbyl kapitalismus svého smyslu. Neponechává-li dosti volného pole přizpůsobování cen poměrům na trzích a tím zase přizpůsobování výrobních poměrů potřebám společnosti — jak chce potom překonati krizi?«

Krisemi trpí průmysl, zemědělství a obchod. Obchod sám má na tom vinu nikoli nejmenší. Jest ve světě příliš mnoho obchodníků a příliš málo obchodníků, kteří mohou obchodovati poctivě. K tomu poznamenává profesor Lederer: »Není to významným, že v Anglii stejně jako v Německu jediným hospodářským odvětvím, ve kterém rychle vzrůstá jak počet zaměstnaných, tak i závodů, jest právě obchod? A to maloobchod, tedy právě hospodářské odvětví, které není kapitalistické, malý krám, odkázaný na potřeby nejbližšího sousedství? Není v tom zvláštní paradox, že obchod a některá odvětví živností (jednotlivé živnosti správčácké) jsou dnes podnikatelovým útočištěm?«

Než nejen v Anglii a v Německu, nýbrž i v Československu a v jiných zemích vzrůstá počet meziobchodníků rychleji, než počet osob činných v jiných povoláních. Abychom uvedli aspoň jediný statistický příklad, poznamenáváme, že v okrese teplickém ze 100.000 obyvatel je 3.000 obchodníků, což znamená, že na jeden obchod připadají 33 obyvatel. Že tento nepřirozený vzrůst počtu meziobchodníků vyvolává podstatné stoupnutí cen životních potřeb, přiznal před nedávnem dokonce zástupce tohoto obchodnictva, podle jehož mínění v »Prager Tagblattu« dalo by se čeliti záplavě drobných obchodů tím, že by se zavedl pro obchodníky průkaz způsobilosti, což v poslední době uskutečnila ještě v ostřejší formě italská vláda.

Žítí se však zdražuje a krise se zostřuje nejen velikým počtem meziobchodníků, nýbrž i vzrůstem

jiných tak zvaných neproduktivních povolání. Po válce vzrostl ve většině států počet úřednictva, zvláště u vojska, úředníků berních a celních. Dnes mluví se o daleko větším počtu vojáků než před válkou, a tito stojí velmi mnoho, zejména malé státy.

Nejistá politická situace v Evropě nutí i nejmenší státy zbrojiti. Proto jsou daně stále větší a větší.

Naproti tomu kvete zase nebývale protekcionismus. Takového celního ochránářství, jehož jsme dnes svědky, nebylo v Evropě nikdy ani ve středověku. Všechny nové státy udržují uměle průmysly, jejichž výrobní náklady jsou příliš vysoké. Tím se usiluje o úplnou hospodářskou autonomii oproti cizině. Všude vidíme čínské zdi ochranných cel a vojenské pušky. Obchodní spojení a vzájemný styk lidí jsou neobyčejně stíženy. Pasy, které byly před válkou pouze institucí ruského policejního státu, jsou dnes všeobecným zjevem, a mimo to je potřebí k cestě do ciziny visum. Kdyby byla Evropa federativním soustátím, bylo by lze žítí pokojně a lacino, neboť není teď žádného nedostatku zboží. Zboží nelze toliko rovnoměrně rozdělovati. Kupní síla obyvatelstva nestoupla, protože se vydává mnoho peněz na účele neproduktivní.

Velmi důležitou roli hraje při přirostování se krise i spekulční kapitál a zvláště banky, které jsou k dispozici i škodlivým podnikům, mohou-li jen dosíci velkých úroků. Kolik půdy leží jen v Evropě ještě ladem! V jižní Francii není možno získati peníze na kanály a zavlažování půdy, není-li kapitál dostatečně zaplacen. Jako je příliš mnoho meziobchodníků, tak jest i příliš mnoho bank. Během dnešní krise ve Spojených státech severoamerických byli jsme svědky úpadku téměř 1.000 bank, které spekulovaly až do tohoto okamžiku zcela beztrně. Není taková spekulace společnosti nebezpečnou? Je potřebí tolika bank? Činnost velkobank měla by býti podrobena mezinárodní kontrole. Lidé dneška vyhledávají lehká zaměstnání, která by je dovedla obohatiti. Bankovníctví, obchod, státní a vojenská služba, advokacie a politika jsou nejvyhledávanějšími a nejpřeplnějšími povoláními.

Jest pravdou, že dnešní krise jest nejenom krisí průmyslovou, ale i krisí zemědělskou, neboť nedostatkem odbytu trpí jak průmysl, tak i zemědělství. Zemědělec má však oproti městskému obyvateli aspoň tu výhodu, že se může aspoň dosyta najísti, byť i neměl peněz. Na venkově jest nezaměstnanost zjevem téměř neznámým. Naproti tomu vzrostla ve městech nezaměstnanost tou měrou, že se dnes počítá až na 15 milionů nezaměstnaných.

Jest však ještě jiná příčina krise, o níž se zřídka mluví, poněvadž je mravní povahy. Dočasná krise jest těžší než krise dřívější, ježto je krisí nejen hospodářskou, nýbrž i mravní. Válka a revoluce zpřetrhaly pouta solidarity mezi národy a třídami. Solidarita, o níž lidstvo ode dávna usilovalo, zdá se býti dnes vzdálenější než dříve. Americký sociolog profesor Ellwood píše ve své knize, která vyšla ve Stuttgartu v německém překladě pod názvem »Unsere Kulturkrise« : »Dnes jest nevyhnutelně potřebí organisovati svět. Styky mezi národy jsou sice bohatší, jejich soudružskost se však neprohloubila. Odtud pramení dnešní mezinárodní anarchie. Máme vztahy k celému světu; bezpečnost vyžaduje však organisace«.

Oba na počátku této studie citovaní němečtí profesori Hirsch a Lederer mluví na konci svých spisů o lidské vůli, která vyvede člověka z dnešního zmatku nebo krise a učiní z něho jedinca, který bude spravovati hospodářství rozumně.

Než pouhá vůle nestačí. Dobrá vůle musí směřovati k určitému cíli a tímto cílem jest organisace a výchova pomocí organisace. Bezpečnou cestou, která vede z dnešní krise, jest pro nás družstevní organisace spotřebitelů a výrobců. Stane-li se družstevní organisace nebo kooperatismus světovým názorem lidstva, nebude ani nové hospodářství trpěti krisemi tak, jako jimi trpí dnes.

Zmínili jsme se o dvou spisech profesorů, které jsou věnovány krisi. Nyní nechme mluvit profesora dra Ernsta Schultze, rektora vysoké obchodní školy v Lipsku, který ve skvělé drobné brožuře: »Weltwirtschaftskrisis und deutsche Agrarnot« a ve vysoce zajímavé úvaze v časopisu »Creditreform« uvádí nejen příčiny krise, nýbrž i prostředky, jak jí čeliti.

»Jest jisto«, píše profesor Schultze, »že ve velmi značném počtu států poklesl podstatně průměrný majetek jednotlivce a jeho kupní síla. Neboť všechny státy světa pracují dnes s podstatně zvětšeným a tudíž značně nákladnějším aparátem. Čím jest stát menší, tím větší procento státních výdajů připadá na hlavu obyvatelstva. K tomu přistupuje v poplatných zemích ještě citelné zatížení nucenými platbami do ciziny. Dlužno tudíž spatřovati jednu z hlavních příčin světové krise, která se ohlašovala již přes delší dobu a před necelým rokem stala se pouze patrnější, ve zchudnutí širokých lidových vrstev v jednotlivých státech.«

Pokles kupní síly v určitém národním hospodářství jest pak v nejužší souvislosti s jeho spletitými vztahy k hospodářství světovému. I nejzaslepenější pozorovatel sezná, že máme co dělati s jistou solidaritou světového hospodářství, již nelze porušovati beztrestně. Nesmyslnou jest představa, že by státy nebo národové mohli býti libovolně poškozováni nebo navzájem proti sobě uzavírání podle toho, jak se to bude zdáti vhodným. Epidemie nezná hranic. Ani mor ani cholera se nezastaví u státních hranic, i kdybychom je obsadili ozbrojenci muž vedle muže. Od desítiletí vědí již civilisovaní národové, že jest zapotřebí pospolitosti hygienických opatření, má-li býti epidemie, ať se vyskytne kdekoliv na zeměkouli, lokalisována. Hospodářsky však toto poznání neuzrálo ještě na tolik, aby se stalo společným majetkem národů. Krásných řečí o tom nebyl ovšem nikdy nedostatek.

Zdánlivá nadvýroba mnohých statků světového obchodu nastala podle profesora Schultzeho v poslední době nikoliv proto, že by snad byly vyrobeny ve větším rozsahu, nýbrž, že se od nich odklonila více méně potřeba. Objeví-li se to u výrobků průmyslových, učiní se opatření, aby se jejich výroba rychle zastavila a započalo se místo nich s výrobou jiných statků. To však nezůstává bez vlivu na suroviny, jichž potřebuje průmysl. Tak na příklad snížilo rychlé proniknutí průmyslu hedvábnického s použitím umělého hedvábí tak rychle a důkladně spotřebu vlněných punčoch a četných bavlněných předmětů naší potřeby, že už tím samým propadly vlna a bavlna »nadvýrobě«. Ještě více trpí však spotřebními přesuny výroba produktů zemědělských. Příčiny takových přesunů ve spotřebě jsou rozmanité. Tak nutno vysvětliti si pokles spotřeby žita v Německu zároveň tím, že tato země nemá už ve zbrani milionového vojska, jehož potřeba chleba byla kryta výživným a velmi chutným komisárkem.

Poměšnění mění spotřební zvyklosti. Nevíme sice dosud přesně, do jaké míry spolurozhodují psychologické důvody při spotřebních přesunech městského, zejména velkoměstského obyvatelstva. Nicméně již předválečné badání mělo za to, že máme tu co činiti s jakýmsi přirozenými zákonitými souvislostmi, takže u těchto lidových vrstev klesá spotřeba uhlohydrátů, stoupá však spotřeba masa, másla atd.

Odchylné rychlosti ve stravování městského obyvatelstva od venkova jsou částečně vysvětlitelné tím, že městské obyvatelstvo má dlouhou cestu z domova do práce a že právě tato ztráta času je nutí, aby odsunulo skutečný oběd na dobu po ukončení práce, poněvadž by polední přestávka k tomuto účelu nepostačila.

Na všecken způsob zůstává faktem, že od konce války poklesla v Německu značně spotřeba obilí, samotná spotřeba pšenice o 15% a spotřeba bramborů dokonce o 50%.

V přítomné době jest pak snaha demokratisovati hodnotu spotřeby silnější než kdy před tím. Jediný příklad postačí: poslední výroční zpráva rakouské tabákové režie konstatuje zvláštní rozpor s ostatním hospodářským životem v Rakousku, uprostřed všech ostatních obmezení a škracení stupňovaný požadavek zjemnělejší a nákladnější spotřeby. Chudé Rakousko prokouřilo v roce 1929 neméně než 347 milionů šilinků. Tabáková režie dosáhla z toho tak vydatného čistého zisku, že se stala zdaleka největší oporou rakouského státního hospodářství. Přihlížíme-li při spotřebě cigaret k jednotlivým druhům, vidíme, že nejvíce kupovanou cigaretou je menfiska, která stojí 5 grošů. Statistika svědčí zřejmě o tom, že se přechází od horších druhů k lepším.

Tento směr pohybu, jímž se dála spotřeba v mnohých zemích, znamená ve svých důsledcích odklon od obilí, sklon k masu a k výrobkům mlékařským.

V úvaze »Weltwirtschaftskrisis und deutsche Agrarnot« (Arbeiten der Leipziger ökonomischen Sozietät) píše profesor Schultze: »Dovolte, abych na konci upozornil krátce na několik možností odpomoci. Vidím ji ve snížení výrobních nákladů, v odbourání daní a dopravních tarifů, v racionalisaci veřejného finančního hospodářství, v obmezení nákladů odbytových a v lepší organisaci odbytu.«

Prof. Dr. Ernst Schultze navrhuje dále na zmírnění krise: »Mohlo by býti jen výhodným, kdyby část podpor nevyplácela se nezaměstnaným v peněžích, nýbrž dávala se jim ve formě poukázek na požívatinu.«

Tyto poslední řádky ze spisu prof. Schultzeho připomínají mi knihu, která vyšla asi před 30 roky v Paříži pod titulem »Le pain gratuit«. Různí autoři, orientovaní nejenom nalevo, nýbrž i napravo, navrhovali v ní, aby bída byla zmírňována rozdělením chleba. Uvedená kniha nevyvolala tehdy ve veřejnosti zájmu. Dnes jest tomu jinak. Počet nezaměstnaných jednak silně stoupl a pojištění pro případ nezaměstnanosti pohlcuje v Anglii a v Německu obrovské sumy, jednak jsou zásoby obilí tak značné, že na př. v balkánských zemích je nemají už kam uložit. Přes to však se nerozděluje chudině chléb a kapitalisté raději topí kukuřicí nebo ničí veliká množství kávy a jiných produktů, aby vyháněli ceny do výše.

Musí proto dnešní kapitalistické výdělkářské hospodářství udělati místo hospodářství družstevnímu.

DR. ALFRED FUCHS:

PENÍZE V POLITICE.

Z CHYSTANÉ KNIHY »CHYTROST ČI MOUDROST V POLITICE«.

Velmi důležitou otázkou týkající se problému »Chytrost či moudrost v politice« jest i problém působení peněz v politice. Zvláště v dnešní době hospodářské krise, kdy se téměř vše točí kolem problémů finančních a hospodářských, jest třeba si dáti otázku o politickém vlivu peněz. I o tomto problému existuje již celá literatura, jmenuji na př. známou knihu Lewinson-Morusovu. Právě z této studie vyplývá však, že »peníze« nemohou vykonávati onu nepodmíněnou moc, jak se obecně myslí. »Mezinárodní finance i se svými národními odbočkami jsou příliš chudé, aby mohl svět býti ovládnut toliko penězi, i když se vydávají značné peníze za propagandu duševně zamořující. Politika financovaná mezinárodním kapitálem se zakládá spíše na duševních imponderabilích. Propaganda peněz působí jenom tam, kde dané psychologické skutečnosti umožňují duševní odklon od reality... Kapitál neovládá hospodářství, nýbrž světové finance jsou ovládány psychickými reakcemi pocházejícími z hospodářské formy kapitalismu. Tato moc nespočívá v peněžích, nýbrž ve víře v peníze psychicky fundované.« (Vergin: »Das unbewusste Europa«.) Obecně se myslí, že míti smysl pro peníze znamená míti smysl pro realitu. Pravý opak je pravda. Peníze jsou abstraktem, jež uvádí všechny věci na společného jmenovatele. Kdo má smysl pro životní realitu, jako ji má v plné míře umělec, básník, ten často právě proto nemívá dost smyslu pro peníze.

Lidé abstraktně myslící velmi snadno se vmyslí do fiktivního peněžního hospodářství, na př. Židé. Ve svých »Třech řečech o židovství« vykládá Martin Buber psychologii židovského obchodníka jeho vykořeněností z půdy, nedostatkem smyslu pro pravou realitu. Tharaud se ve svém románě »Ve stínu kříže« táže, jak jest to možno, že židovský chlapec v Podkarpatské Rusi od mládí řeší nej-abstraktnější otázky talmudu, pojednou však nechá theologie a stane oběma nohama v praktickém životě a má obchodní úspěchy. Vykládá to takto: Naučil se při talmudské dialektice hluboce pohrdat myšlenkou, jež se jeví samozřejmou, navykl si myslit komplikovaně a abstraktně a to jest zárukou úspěchu i v obchodě. Velmi mnoho materiálu o tom nalezneme i u Sombarta, který nám vylíčil, jak